

DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DIŞ TİCARET

Nilgün ACAR BALAYLAR^(*)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, döviz kuru sistemlerinin dış ticaret üzerindeki etkinliğini ortaya koymaktır. Çalışmamızda esnek, sabit ve karma döviz kuru sistemleri dış ticaret açısından incelenmiştir.

Ekonomik bloklaşmaların yoğunlaştığı günümüzde serbest dış ticaret akımlarının doğması ile döviz kuru politikaları, ülkelerin dış ticaret politikası araçları içinde giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler için önemli bir değişken olan döviz kuru politikalarının dış ticaret açısından analizi, 1980 sonrası dönemde Türkiye örneği ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Uygulanan döviz kuru politikasının dış ticaret açısından nedenleri farklı olabilir. Dünya fiyatları sabitken ülke içi genel fiyat düzeyi sürekli artmaktaysa, ihraç mallarının dış piyasalarda rekabet şansı düşmekte ve dış pazarın yitirilmesi tehlikesi ile karşılaşmaktadır. Aynı şekilde ülke içi genel fiyatlar düzeyi artmamakla birlikte, dünya fiyatları bir düşüş eğilimine girdiğinde de aynı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Söz konusu ülkelerin maliyetlerinin yüksekliği de dış piyasalarda rekabet şansını azaltan bir ögedir.

Nispi fiyat ve maliyet yapısı bozulmuş bir ülke için dış ticaretteki tıkanıklığı gidermede, basitliğinden ötürü en sık kullanılan araç kur ayarlamalarıdır. Kur ayarlamaları ile iç ve dış fiyatlar arasındaki fark kapatılabilmektedir. İç ve dış fiyatlar arasında ülke aleyhine mevcut bulunan dengesizliğin ortadan kalkmasıyla ihracatın kârlılığı artacaktır. Aynı zamanda, ithal mallarına yönelik talep kısılacığından, ihracattaki tıkanıklığın giderilmesi yanında ithalatın miktar olarak azalması, ülkenin dış ticaret açığının kapanmasını sağlayacaktır.

Kur politikası aracılığı ile ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan mallardaki gerçekleştirilecek nispi fiyat değişimi, ülke içinde uygulanacak para ve maliye politikaları ile de sağlanabilir. Ancak, ticarete konu olmayan malların

^(*) Araş. Gör. D.E.Ü. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

nispi fiyatlarının deflasyonist para ve maliye politikaları ile düşürülmesi çok zor olabilir.

Kur politikalarının ekonomiye etkileri oldukça geniştir. Ülke kalkınmasına etkileri nedeniyle, diğer hedefler yanında, orta dönemde uygun bir büyüme hedefi saptanmalıdır. Aynı şekilde, kur değişmelerinin gelir, gelir dağılımı ve refah üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır. Kur politikası ile ulaşılmak istenen hedeflerin yanında, mevcut koşullar da ekonomi politikasını yönlendiren karar birimlerince dikkate alınmalıdır. Bu arada belirlenmiş olan diğer hedeflerden de uzaklaşmamalıdır. Bunların sadece kısa süre için ağırlığı ve önem dereceleri gözardı edilebilir.

Çalışmamızda ekonomide çok yönlü etkileri bulunan döviz kuru politikaları, yalnız ithalat ve ihracatla olan ilişkileri açısından irdelenecektir.

I. SABİT KUR SİSTEMİ VE DIŞ TİCARET

Serbest piyasa koşulları altında döviz kurlarının sabitliği, para otoritelerinin döviz piyasasına, döviz arz ve talebi arasındaki farkı gidermek için, alıcı ve satıcı olarak müdahalesi ile sağlanır. Diğer bir seçenek ise, piyasa mekanizmasının ortadan kaldırılarak döviz kontrolleri ile sağlanmasıdır. Döviz kontrolü, döviz gelirlerinin belli bir fonda toplanması ve döviz ödemelerinin de yine bu fondan hükümetin kararlarına göre yapılması demektir. Böylece, döviz arz ve talebi kontrol edilebilir ve döviz kuru sabit bir düzeyde tutulabilir (AREN, 1968: 160-161).

Sabit kur sisteminde ulusal paranın çok dar bir aralıkta dalgalanmasına izin verilmesi, döviz piyasasının istikrarlı olmasını sağlar. Bu ise, dış ekonomik ilişkilerde, özellikle de dış ticarete (ithalat ve ihracatçıların) büyük kur değişimleri gibi bir riskle karşılaşmasını engeller. Aynı zamanda, uzun süreli sabitlik döviz piyasasının istikrarını bozan spekülasyonu ortadan kaldırır. Ancak, ödemeler bilançosunda uzun süreli bir açık, ulusal paranın devalüe edileceği fikrini doğuracağından, kesin kazançlı spekülasyonu da beraberinde getirir. Bunun yanında, serbest piyasa koşullarında uygulanması halinde, piyasaya sürekli müdahale edilmesi gereği, otoritelerin büyük döviz rezervlerine sahip olmalarını gerektirecektir. Uzun süreli ödemeler bilançosu açıkları durumunda bunun olanaksızlığı açıktır. Döviz kontrolü ise, bürokrasiye ve ticaret engellerine neden olacaktır. Döviz arz ve talebi arasındaki dengenin kurulabilmesi için döviz tasarrufu amacıyla ithalata bir takım kısıtlamalar getirilecektir.

Sabit kur sistemi uygulamada belirsizliği ortadan kaldırarak ve istikrarlı bir ortam oluşturarak ihracatçı ve ithalatçılara önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak sistem, zamanla döviz kuru ayarlamaları konusunda tutarsızlıkları

nedeniyle güçlüklerle karşılaşmıştır. Ödemeler bilançosu açık veren ülkeler paralarını devalüe etmenin politik sonuçlarına katlanmak konusunda çekingen davranmışlardır. Aynı şekilde ihracatın olumsuz yönde etkileneceği endişesi ile fazla veren ülkeler de revalüasyondan kaçınmışlardır. Böylece sistem iki ucundan da sıkışmıştır (YILMAZ, 1993: 38-39).

Dış ticaret açıkları özellikle sabit kur sistemi altında enflasyonun bir sonucu olarak görülmüştür. Sabit kur sistemi, enflasyonist bir ortamda iç fiyatların dış fiyatların üzerine çıkması nedeniyle, ithalatın çekiciliğini arttıran bir işlev görmektedir. Çünkü, enflasyon nedeniyle ülke içinde yükselen mal ve hizmet fiyatlarının gerektirdiği ölçüde kur yükselmesinin, bu sistem içinde olanaksızlığı ulusal paranın aşırı değerlenmesine yolaçmakta bu da ithalatı özendirici, ihracatı ise önleyici bir etki oluşturmaktadır. Bu sonucun diğer ülkelerce kabul edilmeyeceği açıktır (WEBER, 1991: 43).

II. ESNEK KUR SİSTEMİ VE DIŞ TİCARET

Sistemde, döviz kuru döviz piyasalarında arz ve talep koşullarına göre günlük olarak belirlenir. Sistemi uygulayan bir ülkenin aynı zamanda döviz ve ticaret kontrollerinden arındırılmış olması gerekir. Sistemde dış denge tümüyle harcama kaydını bir araç olan döviz kuru değişimlerine bağlanmıştır (GÜRAN, 1987:27).

Esnek kur sisteminin ayarlama mekanizması olarak destek bulması, basitliğinden kaynaklanmaktadır. Basitlik argümanının dayanağı, ayarlama mekanizmaları arasında döviz kurunun kolayca değiştirilebilecek yapıya sahip olması ve bu değişimin piyasa aracılığı ile gerçekleştirilebileceğine ilişkindir. Kurları yükselip, alçalmaya bırakmak, yurtiçi fiyatları ve maliyetleri diğer ülkelere göre ayarlamaktan daha kolaydır. Açık pozisyondaki ülkenin ticaret dengesini düzeltmek için, bu büyüklükte geliri düşürmektense döviz kuru ayarlamaları daha kolaydır (SCAMMEL, 1977:89-90).

Dalgalı kurlar arz ve talep koşullarına duyarlı olduklarından piyasa güçlerine çok çabuk uyarlar. Bu nedenle kurların gerçekçi değerlerine yakın belirleneceği savunulabilir. Ancak, ülke içi faiz oranının düşmesi veya siyasi istikrarsızlık gibi durumlarda sıcak para hareketi döviz kurlarının gerçek değerlerinden sapmasına neden olabilir. Bu gibi durumlarda sıcak paranın ülke dışına çıkışı döviz kurlarını yükseltir. Döviz kurlarının yükselmesi, spekülörlerin ulusal parayı hızla ellerinden çıkarmasına dolayısıyla, döviz kurlarının daha da yükselmesine neden olacaktır. Sonuçta, ulusal paranın değerindeki düşüş çok büyük boyutlara ulaşacaktır. Bu nedenle spekülatif hareketlerin kur dalgalanmalarını daha da hızlandırdığı ifade edilebilir.

Esnek kur sisteminde dış açıklar (fazlalar) ulusal paranın dış değerinin sürekli düşmesi -depresiasyon- (değer kazanması=apresiasyon) ile giderilir. Döviz kurunun arz ve talep dengesizliğine bağlı olarak kendiliğinden yükselmesiyle, ithalatın artması ve ihracatın tıkanması önlenir. Ancak, ulusal paranın dış değerinin sürekli düşmesinin yaratacağı çeşitli sorunlar da vardır. Eğer sürekli düşüş, enflasyon hızından büyükse, yurtdışına reel gelir transferi yapılıyor demektir. Bunun yanında ihracatın finansman kaynakları arasında dış krediler önemli paya sahipse, dış borç yükü ulusal para cinsinden artar. Sonuçta ekonominin bütünü açısından finansman sorunu büyür ve para arzı genişlemeye zorlanır (ONGUN, Nisan 1993: 23).

Kuramsal olarak döviz piyasasında rekabetin fazla olması nedeniyle dalgalı kurların istikrarlı olması gerekir. Esnek kur sisteminin savunucularından M. Friedman'a göre spekülasyon, eğer taban ve tavan düzeyine yakın hareket ediyorsa istikrar kazandırıcıdır. Taban ve tavan fiyatların gerçekçi öngörülebilmesiyle, bilinçli ve iyi zamanlanmış spekülasyon düzeltici etkisiyle kur dalgalanmalarını azaltabilir (SCAMMEL, 1977:98). Friedman aynı zamanda istikrarlı para politikaları sonucunda esnek kur sisteminin düzenli işleyeceğini ileri sürmüştür. Ancak, günlük ekonomik haberlerin çok fazla dalgalanmalara yol açtığı bir çağda yaşıyoruz. Esnek kur sisteminde, döviz kurlarındaki bu tip dalgalanmalar ve döviz kuruna ilişkin belirsizlikler döviz kuru riskini yükselttiğinden dış ticareti zora sokabilir. Ancak vadeli döviz piyasaları aracılığı ile bu olumsuz durumun giderilmesi olanaklıdır (BALDWIN-RICHARSON,1986:304).

Döviz arz ve talebi temelde fiyat değişmelerine duyarlıdır. Böylece, döviz kurundaki küçük bir değişme ticarete konu olan malların miktarını da önemli ölçüde değiştirecektir. Ancak, talep koşulları inelastikse, kur değişmelerine karşın miktardaki değişim çok küçük olacaktır.

Özetle esnek kur sisteminin işleyişinin bir parçası olan döviz arz ve talebinin esnekliklerinin düşük olabileceği, kurlardaki dalgalanmaların dış ticareti ve uluslararası yatırımları engelleyeceği ve düzensiz spekülatif sermaye hareketlerine yolaçacağı endişesi ile sisteme kuşku ile bakılmaktadır (GÜNVER TURAN, 209)

Esnek kur sisteminde, kur değişmeleri dış dengeyi sağlamayı kolaylaştırabilmekte, ancak her zaman garantileyememektedir. Bunun için üretime oranla ülke içi harcamaların azalması gerekir. Aksi takdirde, enflasyonist baskılar ortaya çıkabilecektir. Örneğin dış açık nedeniyle ulusal paranın dış değerinin düşmesi, dış ticaret açısından, ihraç ürünlerinin talep esnekliği birden büyükse gelirleri artırma yönünde etki doğurur. İthalat açısından ise, talep

esnekliği yüksekse ithalatı düşürecektir. İthalat kompozisyonu talep esnekliği düşük olan mallardan oluşan bir ülke için ise, ithalat faturası kabarmaktadır. İhracat tarafında ise hemen iyileşme görülmeyecek ve belki de kısa dönem esnekliğinin egemen oluşundan ötürü ihracat azalacaktır. İthal mallarındaki fiyat artışı, ulusal fiyat düzeyini yukarıya çekmeye başlayacak ve bu da ücretlerde yükselmeye neden olacaktır. Değer kaybetme, ödemeler dengesi bozulması ve maliyet enflasyonu biraradadır. Sonuçta yurtiçi ve yurtdışı olaylar birbirini besleyecek ve yıkıcı etkiler doğuracaktır (SCAMMEL, 1977: 91-92)

Esnek kur sisteminde döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönü hakkında farklı görüşler vardır. Yurtiçi enflasyonunun ulusal paranın dış değerinin düşmesine neden olduğu görüşü yanında döviz kuru ayarlamalarının (depresiasyonun) enflasyona neden olduğu görüşü de savunulmaktadır (İYİBOZKURT, 1985: 310)

Gerçekte ilişki çift yönlüdür. Ülke içi enflasyon dış ülkelere oranla yüksekse ulusal paranın dış değeri düşer. Ülke içi enflasyon nedeniyle ithal mallarının daha ucuz hale gelmesi ithal mallarına talebi arttıracaktır. Artan döviz talebi ulusal paranın dış değerini düşürecektir. Döviz kurunun yükselmesi sözkonusu ülkenin ithal ettiği malları pahalılaştırırken, ihraç ürünlerinin fiyatını dış piyasa için ucuz hale getirecektir. Bu gelişme sonucu ithal mallarına olan talep ülke içinde üretilen mallara kayacaktır. Aynı zamanda ihraç mallarının dış piyasa için ucuzlaması dış talebi de arttıracaktır. Artan talep nedeniyle yerli üreticiler ürünlerinin fiyatını, aynı malın ithali sonucu oluşacak fiyat düzeyine çıkaracaktır. Böylece enflasyon-depresiasyon-enflasyon kısır döngüsüne girilecektir. Bu oluşumlar özellikle yerli üretimin, ithal mallarıyla ikamesi olanaklı ise yaşanacaktır. Bu nedenle, böylesi bir ekonomik yapı içinde en uygun önlem para ve maliye politikaları ile enflasyonu düşürmektir.

Kuramsal olarak, esnek kur sisteminin hükümetlere bağımsız para ve maliye politikaları uygulama olanağı sağladığı kabul edilir. Esnek kur sisteminde para politikası mal ve hizmet hareketleri yanında yurtiçi harcama düzeyini değiştirerek ülke ekonomisini de etkiler. Örneğin, genişletici para politikası faiz oranlarını düşürerek yabancı sermayenin ülke dışına çıkmasına neden olacaktır. Ülke içindeki döviz miktarının azalması, kurları yükselterek ithalatın azalmasını, ihracatın ise artmasını sağlayacaktır. Dış ticaret dengesinin iyileşmesi çoğaltan kanalıyla yurtiçi geliri ve harcamaları uyarır. Dolayısıyla esnek kur sisteminde yurtiçi politikalar ekonomiyi yönlendirmede oldukça etkili araçlardır. Ancak bu avantaj, hükümetleri sabit kur sisteminde varolan mali disipline itmediğinden, enflasyonist sonuçlar da doğurabilir (İYİBOZKURT, 1985: 307).

Esnek kur sisteminin sabit kur sistemine göre bir takım üstünlüklerine karşın bu sistemin neden olduğu belirsizlikten özellikle uluslararası alanda faaliyette bulunan küçük ticari firmaların yakındıkları görülmüştür. Özellikle, küçük ülkeler bu sistemin işleyişinden çok zarar görmüşlerdir. Çünkü, sermaye hareketleri serbestleştiğinde, sermaye güçlü ülkelere akmaya başlamıştır. Paraları değer yitiren ülkelerin bunu eşzamanlı olarak reel kurlara yansıtılmamaları veya paraları değer kazanan ülkelerin bunu durdurmak için çaba göstermemeleri de -özellikle ihraç ürünleri, fiyat dışındaki ögeler nedeniyle, rekabet gücü kazanan ülkeler- yeni sorunların doğmasına yolaçmıştır.

Bütün bunlar, esnek kurların beklendiği gibi bir sonuç vermemesine ve önemli maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Büyüyen belirsizlik nedeniyle, uluslararası ticaretin zarar görmesi, ülkelerin birbirlerine karşı koruma oranlarını yükseltmeleri veya koruma oranı uygulamaya başlaması, ülkelerin birbirlerine enflasyon ihraç etmeleri yoluyla dünya enflasyon oranının yükselmesi ve yanlış kur ayarlamasının ortaya çıkardığı dengesizlikler, sistemin yolaçtığı önemli maliyetler olarak ortaya çıkmıştır.

III. KARMA SİSTEMLER VE DIŞ TİCARET

A. Esneklik Kazandırılmış Sabit Kur Sistemi ve Dış Ticaret

Esnek kur sistemi ile sabit kur sistemi arasında yer alan ayarlanabilir sabit kur sisteminin en büyük eksiği düzeltici mekanizmadan yoksun oluşudur. Altın standardında stratejik değişken fiyat-maliyet yapısı iken esnek kur sisteminde kur oranıdır. Ayarlanabilir sabit kur sisteminde ise kısa dönemde dış ticaret dengesini düzeltecek bir araç yoktur. Ayarlanabilir sabit kur sisteminin savunucuları kısa dönemde bir aracın olmaması nedeniyle ülkenin dengeyi sağlamak için rezervlerini kullanması gerektiğini savunmaktadırlar. Sistemde kurlar sabit olmakla birlikte, temel bir dengesizlik durumunda ulusal paranın değeri değiştirilebilmektedir. Resmi döviz kuru, serbest piyasadaki kurdan düşükse, Merkez Bankası piyasaya düşük fiyatla döviz satar. Bu durum döviz rezervlerinin erimesine neden olur. Serbest piyasa döviz kuru, resmi kurun altında olduğunda Merkez Bankası piyasadan yüksek fiyatla döviz almak durumunda kalır. Bu durum, para arzını arttırarak enflasyonist baskılara neden olur. Uzun dönemde ise, döviz kuru ayarlaması görüşü ifade edilmektedir. Ancak, döviz kuru ayarlamalarının uzun aralıklarla gerçekleştirilmesi, oldukça iyi dağıtılmış ve büyük likidite kaynakları aracılığı ile sürdürülebilir (SCAMMEL, 1977:81).

Döviz kurlarının uzun süre sabit tutulması, dış ticaret açısından kur riskini minimize etmektedir. Bununla birlikte dış açık veya fazlanın uzun süreli olması durumunda, hükümetlerin döviz rezervleri yanında para ve maliye

politikalarını kullanmalarına karşın, dış denge istenilen yönde etkilenememesi durumunda, yapılan kur ayarlamaları büyük oranlı olacaktır.

Bretton Woods planlayıcıları altın standardı ve esnek kurlar arasında bir sistem düşünürken gerçek bir düzeltici mekanizması olmayan bir sisteme ulaşmışlardır. İdeal bir sistem, herhangi bir dengesizlik durumunda düzeltici mekanizmayı çok kısa sürede devreye sokmalıdır. Altın standardında bu güçler fiyat değişimleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Esnek kur sisteminde ise, döviz kuru, ödemeler dengesindeki bir değişmeye koşturuk olarak, anında uluslararası döviz piyasasında dalgalanma gösterir. Ayarlanabilir sabit kur sisteminde ise, böyle bir kur değişimi, dış dengesizliğin, para ve maliye politikaları ile giderilemeyeceği bir duruma gelinceye kadar, sözkonusu değildir (SCAMMEL,1977:82). Kur ayarlamalarının uzun aralıklarla yapılması, enflasyonist bir ortamda ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olacaktır. Bu durum, ithalatı özendirirken, ihracatı caydıracaktır. Böyle bir durumda önlemler alınana dek açık oldukça büyür.

Sürünen pariteler sisteminde ise, iç fiyatlarda meydana gelen artışların, döviz kuru üzerindeki etkisi giderildiğinden, gerçek döviz kurunun belirlendiği söylenebilir. Sistemin uygulanması, istikrarlı bir fiyat düzeyinin sağlanması için hem kur ayarlamaları yapılabileceği hem de enflasyonla mücadele edilebileceği görüşüne dayanır. Böylece, ülke için fiyat istikrarı ve gerçekçi kur düzeyi, ihracatçının dış piyasalarda rekabet gücünü korumasını sağlayacaktır. Döviz piyasasında istikrarın sağlanabilmesi ve spekülatif hareketlerin engellenebilmesi için de uygulamada yıl içinde yapılacak toplam kur değişikliğinin en çok hangi oranda olacağı resmen ilan edilmelidir.

B. Müdahaleye Konu Olan Esnek Kur Sistemi ve Dış Ticaret

Esnek kur sisteminde müdahaleler, kuru stabilize etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Daha sonraları, bu müdahalelerin günlük işlemleri kolaylaştırmaya yönelik olmaktan ileri gidebileceği ve ticarete karşılaştırmalı üstünlük sağlayacak döviz kurunun tek taraflı olarak denge fiyatının altında oluşturulması amacına değin uzanabileceği görülmüştür. Temiz ve kirli dalgalanma olarak ortaya çıkan bu uygulamalar kontrollü dalgalanma olarak tanımlanmıştır. Temiz dalgalanmada olaganüstü dalgalanmaların yokluğunda müdahale yapılmamaktadır. Kirli dalgalanmada ise müdahale, döviz kurlarını daha çok ülkenin hedeflediği amaçlar doğrultusunda yönlendirmek için yapılmaktadır. Kontrollü dalgalanmanın uygulandığı dönemde, dalgalanmaların yanlış yönde olduğu, bazen de dalgalanmaların kirli şekli ile yürütüldüğü görülse de, dünya ticaretinin de arttığı görülmüştür.

Kontrollü dalgalanma, özellikle hammadde ve petrol fiyatlarının süratle arttığı, enflasyon ve durgunluğun ortaya çıktığı ve spekülasyonun hız kazandığı bir ortamda, kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gereken bir önlemdir (ÖNEY,1980:188). Ancak, kontrollü dalgalanmada, sistemin enflasyon üzerinde ve dünya ülkelerinin paylaşımı konusunda ne gibi etkiler doğuracağı kesin bir şekilde ifade edilememektedir.

Bunun yanında kurlardaki belirsizliğin dünya ticareti üzerindeki olumsuz etkisi gözününe alınırsa, iki uç sistemin olumsuz yanlarını elimine edecek şekilde uygulanan bu sistemin dış ticareti olumlu yönde etkileyebileceği ifade edilebilir.

Günümüz için çok katı bir şekilde uygulanan ve ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri iç fiyatlardaki ve gelirdeki değişmelere yükleyen sabit kur sisteminin uygulanamayacağı açıktır. Aynı şekilde, büyük dalgalanmalara yolaçması nedeniyle istikrarsızlıklara neden olan tam esnek kur sisteminin uygulanması da olanaksızdır. Bu durumda, sorgulanması gereken, sabitliğin ya da dalgalanmanın derecesi olacaktır.

Burada seçenekler, uzun aralıklarla ve büyük oranlı kur ayarlamaları ile kısa süreli ve fakat devamlılık gösteren bir kur ayarlamasıdır. Belirsiz ve uzun aralıklarla yapılan büyük oranlı devalüasyonlar diğer seçeneklere göre daha enflasyonist olacaktır. Yüksek oranlı devalüasyonların genellikle ardından ücret ve fiyat ayarlamalarını da beraberinde getirmesi oldukça sık rastlanan bir olaydır. Diğer taraftan düşük kur ayarlamaları bu tip ücret ve fiyat artışlarının, en azından gerekçesi olma özelliğini kaybeder. Ayrıca uluslararası rekabette IMF tarafından iç fiyat düzeyi ve döviz kurlarındaki değişimlerin ölçüt olarak seçildiği gözününe alınırsa, paranın dış değerinin hangi düzeyde olduğu kadar, o düzeydeki dalgalanmaların da dış ticaret açısından ithalat ve ihracatçının davranışlarını etkileyen önemli öğeler olduğu açıktır.

Hangi kur sistemi olursa olsun, döviz kuru politikası ile dış ticaret ilişkileri açısından eksik değerlendirilmiş kur politikası, aşırı değerlendirilmiş kur politikası ve gerçekçi kur politikası şeklinde üç kur politikası sözkonusudur.

IV. TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ VE DIŞ TİCARET

1980 öncesi dönemde geçerli olan sabit kur sistemi, ülkenin uyguladığı ithal ikamesi sanayileşme stratejisinin gereği olmuştur. Bu sistemde döviz kurları oldukça uzun bir süre sabit tutulmakta ve kur ayarlamasına çok seyrek gidilmekteydi. Bunun nedeni, uygulamanın ilk aşamalarında tüketim malı üreten endüstrilerin dahi henüz gelişmemiş olduğu bir ülkede devalüasyon ile istenen özendirilmelerin yapılamayacağı düşüncesi olmuştur. İthal ikamesinin daha sonraki aşamasında ise, ithal edilen ara ve yatırım mallarının girişinin sağlanması

için, kurların sabit tutulması yeterli olmuştur. Ülke içi enflasyonun dış dünya enflasyon oranından yüksek olması nedeniyle başvurulan devalüasyon uygulamaları sonrası döviz kurlarının uzun süre sabit tutulmasıyla aşırı değerlenen TL, bu amaca hizmet etmiştir. Bunun yanında, mevcut sanayileşme stratejisi gereği varolan yüksek koruma oranları ve ithalat kısıtlamaları yoluyla ulusal üretimin dış rekabetten korunması, döviz kurları yoluyla korunmayı etkisiz hale getirmiştir¹. Diğer bir deyişle ithalata yönelik uygulamalar döviz kurlarının önemini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

1980 öncesi dönemde uygulanan korumacı dış ticaret politikası ile sabit döviz kuru sistemi, dışa kapalı olan, dış dünya ile rekabet edemeyen bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur. 24 Ocak kararları ile dış dengeyi sağlamak ve dünya piyasalarında rekabet edebilecek bir sanayi yapısına kavuşmak amacıyla, bir döviz kuru sistem seçimi gündeme gelmiştir. Bu seçimde sanayinin korunması endişeleri bir yana bırakılarak dış rekabete uyum, ana hedef olarak belirlenmiştir.

24 Ocak kararları ile dışa dönük bir sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu büyük dönüşüm döviz kuru sistem seçimini de beraberinde getirmiştir. Böylece, 1980 yılına dek katı kambiyo kontrolü yoluyla süregelen sabit kur sistemine esneklik kazandırılmıştır. 24 Ocak kararlarının başında TL'nin yüksek oranda devalüe edilmesi gelmektedir. 1 ABD doları 47.10 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır. Böylece, doların değeri % 48.62 (enserten) oranında yükselmiş, TL ise % 32.71 (serten) oranında devalüe edilerek gerçek değerinin biraz altında belirlenmiştir.

Bazı istisnalar dışında katlı kur uygulamasından tek kur uygulamasına geçilmiştir. Mayıs 1981 yılına dek döviz kurları Merkez Bankası (MB) kontrolünde sık sık değiştirilmiştir. 1.5.1981 tarihinden itibaren MB'ca günlük kur uygulamasına geçilmiştir. TL'nin piyasadaki eğilimleri ve çapraz kur değişimlerini yansıtacak şekilde ayarlanması ile, daha esnek bir sabit kur sistemi izlenmeye başlanmıştır. Döviz kurunun günlük olarak MB'ca belirlenmesi, piyasa güçleri tarafından belirlenmesi sürecine geçişin bir aşaması olarak

¹ İthalatın yasaklandığı bir sistemde iç fiyatların ne dünya fiyatları ile ne de döviz kurları ile bağlantısı kalmaz. İthalatın serbest olduğu ekonomilerde, ithalatı yapılan malın fiyatı ithalata rakip malların fiyatını da belirler. Ancak ithal yasaklaması ve yüksek koruma oranları, ithalata rakip malların fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde, tümüyle iç piyasa koşullarında oluşmasını sağlar. Bu durumda, iç ve dış piyasa koşullarındaki kârlılık farkı oldukça yüksektir. Döviz kuru sabit tutuldukça, enflasyon bu farkı sürekli olarak arttıracaktır (GÖNENSAY,1981: 271-274).

değerlendirilebilir. Kurların günlük olarak belirlenmesi ile, dış piyasalarda meydana gelen değişimler de gözönüne alınarak, TL'nin değerinde yapılması gereken değişikliklerin kısa sürelerde gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Uygulamanın sürekliliği ölçüsünde istikrar sağlanacağından, dış ticaret açısından döviz kuru riski minimize edilecek ve ileriye öngörüleme mümkün olabilecektir. Ayrıca iç ve dış piyasalarda meydana gelen değişimlerin döviz kurlarına kısa sürelerde yansıtılmasının, ihracatçının dış piyasalarda rekabet gücünü koruması nedeniyle, ihracatı özendirme çok doğaldır.

29 Aralık 1983 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 28 sayılı karar ile kambiyo rejimine önemli değişiklikler getirilmiştir. Karara göre, ticari bankalar, MB'nın günlük olarak ilan ettiği "esas kur"un dövizler için % 6, efektifler için % 8 altını veya üstünü geçmemek koşuluyla, döviz ve efektif alış-satış kurlarını serbestçe belirleyebilecektir. (TCMB Yıllık Rapor, 1984: 35).

30 sayılı karar ile döviz tahsis ve transfer işlemleri bankalara bırakılmış, bankaların döviz mevcutlarını bankacılık işlemleri çerçevesinde kullanmaları serbest bırakılmış, kişilerin döviz bulundurmaları suç olmaktan çıkarılarak, bankalarda döviz tevdiat hesapları açtırma olanakları tanınmıştır. Bunun dışında, ihracatçıların elde ettikleri dövizlerin % 20'sinin serbest kullanımlarına bırakılmasına ve görünmeyen işlemlere ilişkin dövizlerin yurda getirilme sürelerinin kaldırılarak, bu dövizlerin ilgililerce serbest kullanımlarına olanak tanınmıştır (KIZIL: 92).

1989 yılı ile birlikte bankalar, yetkili kurumlar ve özel finans kurumlarının katılımıyla, kur belirleme seansları daha liberal bir hale dönüşmüştür.

1989 yılında meydana gelen önemli bir gelişme, 11.8.1989 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 32 sayılı kararla kambiyo rejiminin daha da serbestleştirilmesi ve böylece IMF'in geçiş yeterlilik koşullarına ulaşılacak düzenlemelerle, Türkiye'nin VIII. madde ülke grubuna yani parası konvertibil ülke grubuna geçmesi olmuştur¹. IMF 22 Mart 1990 tarihinde TL'nin konvertibil dövizler ailesine katıldığını resmen ilan etmiştir. Cari işlemlerde serbestlik, sermaye hareketlerine ise miktar kısıtlaması ile yürürlüğe giren bu kısmi konvertibilite 25.2.1990, 20.6.1991 ve 21.3.1993 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ek kararlarla daha da genişletilmiştir.

¹ VIII. madde; cari ödemelerde hiçbir kısıtlama yapılmaması, katlı kur uygulanmaması, ikili ticaret anlaşmalarının kaldırılması, ulusal paranın döviz karşılığı satın alınmak zorunda olduğu hükümleri yer almaktadır. Böylece Türkiye tarafından piyasaya döviz sınırlamaları getirmek şeklinde herhangi bir müdahalenin yapılmayacağı garantisi verilmiştir.

32 sayılı karar ve buna ilişkin tebliğler ile Türk Kambiyo Rejiminde önemli yenilikler getirilmiştir. Böylece, Türk Lirasına konvertibil olan bir para birimi niteliğinin kazandırılması için gerekli hukuki çerçeve çizilmiştir. 30 sayılı kararı izleyen 32 sayılı kararlar dış ticaret ve kambiyo rejimini libere etme özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda yapılan düzenlemeler sonucu sermaye hareketleri de önemli ölçüde serbestleştirilmiştir.

24 Ocak kararları ile uygulanmaya başlanan döviz kuru sisteminin amacı, ekonominin değişen iç ve dış koşullara uyum sağlaması, ihracata dönük bir büyümenin gerçekleştirilmesi ve TL'nin değerinin dışa açılmayı özendirerek bir düzeye ulaştırılması olmuştur. Bu nedenle, döviz kurlarının, ihracatta rekabet ve kârlılığı artıracak, ithalatta ise, iç piyasanın yabancı mallarla rekabet gücünü koruyacak şekilde belirlenmesi gerekmiştir.

Esnek kur sistemi altında olası döviz kuru dalgalanmalarının, ithalatçı ve ihracatçı açısından risk içerdiği ve geleceği öngörümlemeyi zorlaştırdığı açıktır.

Sabit kur sisteminde ise, ihracatın artırılması amacıyla yapılan kur ayarlamaları sonrası, döviz kurları uzun süre sabit tutulduğundan kur ayarlamaları işlevini kaybeder. Enflasyonunun kronikleşmiş olduğu ülkelerde, devalüasyon sonrası uzun süre sabit tutulan döviz kurları, enflasyon nedeniyle gerçek değerinin altında kalarak, ithalatı çekici kılar ve dış ticaret açıklarına neden olur. Bu nedenle, iç ve dış piyasalardaki değişimleri yansıtabilmesi ve döviz piyasasında istikrarın sağlanabilmesi açısından en uygun sistemin kontrollü dalgalanma olduğu söylenebilir. Ayrıca, sistemin işleyişi piyasa dinamiğine ve kurallarına da ters düşmemektedir.

1980 sonrası dönemde uygulanan sistem ve politikalar nedeniyle meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin ithalat ve ihracat üzerine etkileri aşağıda ayrıntılı olarak irdelenecektir.

V. 1980 SONRASI DÖNEMDE DÖVİZ KURLARINDAKİ GELİŞMELER VE DIŞ TİCARET

24 Ocak kararları ile kambiyo rejiminin serbestleşmesine koşut olarak ithalat ve ihracat rejiminde de serbestleşme gündeme gelmiştir. 1980 yılı sonrası ithal ikamesi sanayileşme stratejisinin terkedildiği ve bunun yerine dışa açık bir sanayileşme stratejisinin temel alındığı, ekonominin aşamalı olarak dışa açılması hedeflerinin yürürlüğe konulduğu bir sürece girilmiştir. Bu bağlamda ithalatta ki damga resimleriyle, teminatlar önemli ölçüde indirilmiş, kotaya dahil mal sayısı azaltılmıştır. Ayrıca, ihracatta tescilin kaldırılması ve lisansların en aza

indirilmesiyle ithalat ve ihracat rejiminde serbestleşme doğrultusunda adımlar atılmıştır.

İthalat ve ihracat rejiminin aşamalı olarak serbestleştirildiği bir dönem olan 1980 sonrasında, serbest piyasa koşulları altında belirlenen döviz kurlarının gelişimi ile ithalat ve ihracattaki gelişmeler Tablo 4'te verilmiştir. Konumuz dış ticaret olduğundan ve ticari ödemeler de genellikle dolar ve mark üzerinden yapıldığından, MB tarafından hesaplanarak yayınlanan %75'i ABD Doları %25'i Alman Markından oluşan bir döviz sepeti karşısında, çapraz kurların da dikkate alındığı TL'nin reel olarak değerini gösteren Ticaret Ağırlıklı Tartılı Reel Efektif Kur (TERK) kullanılmıştır¹.

Almanya ve ABD sınai mallar fiyat indekslerinin de, hesaplanmasında kullanılan TERK'in gelişimi incelendiğinde, 1980 yılında 106.40 olan TERK 1988'e kadar gerilemiş, başka bir deyişle, TL reel olarak değer kaybetmiştir. 1988 yılında 60.60 gibi oldukça düşük bir seviyeye gerileyen TERK 1988 sonrasında yükselme eğilimine girmiştir. Söz konusu dönemde TL'nin reel olarak değer kaybı %43 oranındadır. 1988 sonrası dönemde TERK yükselme eğilimine girmiş olmakla beraber 1980 yılındaki değerinin altında kalmıştır. TL'nin yabancı paralar karşısındaki aşırı veya eksik değerlenmesinin açıkça görebilmesi amacıyla hesaplanan zincirleme TERK indeksinden de görebileceği gibi, 1989,

$$^1 \text{ TERK} = (P_t) = \frac{[0.75\$ / \text{TL}(t)] + 0.25\text{DM} / \text{TL}(t)\$ / \text{DM}}{0.75\text{PUS}(t) + 0.25\text{PGE}(t)[\$ / \text{DM}(t) / \$ / \text{DM}]}$$

$P(t)$ = Türkiye'nin fiyat indeksi

$\$/\text{TL}(t)$ = Cari ABD doları kuru

$\text{DM}/\text{TL}(t)$ = Cari Alman markı kuru

$\$/\text{DM}$ = Çapraz kur

$\text{PUS}(t)$ = ABD'nin sınai mallar indeksi

$\text{PGE}(t)$ = Almanya'nın sınai mallar indeksi

TERK'in artması TL'nin değer kazanması, düşmesi ise değer kaybetmesi anlamına gelir.

TCMB, *İstatistik ve Değerlendirme Bülteni*, 1987, s. 4.

90 ve 92 yılları dışında TL eksik değerlenmiş durumdadır¹. Bu süreçte döviz kuru ve faiz politikaları, ihracatın özendirilmesi ve ithalatın caydırılmasına yönelik olarak, birbirini tamamlayıcı şekilde belirlenmiş, yabancı paraların değer kazanımının engellenmesi amacıyla MB müdahaleleri yanında reel faiz politikası da devreye sokulmuştur.

Tablo 1'den de izlendiği gibi TERK değerlerine göre 1980-1988 yılları arasında eksik değerlenmiş TL politikası uygulanmıştır. 89 ve 90 yıllarında TL'nin aşırı değerlenmesi sözkonusu olmuştur. 1994 yılında finans piyasalarında oluşan kriz nedeniyle döviz kurlarında orta ya çıkan yüksek oranlı artış TL'nin eksik değerlenmesini gündeme getirmiştir. Kriz sonrası alınan önlemlerle gerçekçi döviz kuru politikası uygulaması gündeme gelmiş ve 1995 yılında döviz kurları gerçek değerine ulaşmıştır.

1980 sonrası dönemde döviz kuru politikası, ihracatın özendirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Bu şekilde Türk ihraç ürünleri dış piyasalarda fiyat yönünden rekabet gücünü artırırken aynı zamanda ihracat kârlı hale gelmiştir.

1980 sonrası döviz kuru ile ihracat ilişkisi incelendiğinde TL'nin eksik değerlendirildiği 1980-1988 döneminde, 1983 ve 86 yılları dışında, düzenli bir ilişki gözlenmektedir. Sözkonusu yıllarda, olması gerektiği gibi, ihracat artış göstermiştir.

TL'nin %24, 42 oranında aşırı değerlendirildiği 1989 yılında, ihracatta binde 3 gibi oldukça düşük sayılabilecek bir daralma gerçekleşmiştir.

Aynı şekilde 1990 yılında TL'nin aşırı değerlendirilmesi ihracatın %11.5 gibi bir oranda artmasını engelleyememiştir. 1991 ve 1993 yılında TL'nin eksik değerlendirilmesi, kendinden beklenen işlevi yerine getirmiş ve ihracat sırasıyla %4.5 ve %4.3 oranında artış göstermiştir.

Yıl	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TERK	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Değerlendirme																

¹ 100'ün altındaki değerler TL'nin eksik değerlendirildiğini, üstündeki değerler ise aşırı değerlendirildiğini gösterir.

Tablo 1: Reel Kurların ve Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon ABD doları ve %)

YILLAR	TERK	Zincirleme İndeks	İthalat MN \$	İhracat MN \$	İhracat (%)	İthalat (%)	İhr/İth (%)	Dış Ticaret Dengesi
1980	106.40	-	7.909	2.910	28.7	56.0	36.8	-4.999
1981	89.80	84.40	8.933	4.703	61.6	12.9	52.6	-4.230
1982	79.30	88.31	8.843	5.746	22.2	-1.0	65.0	-3.097
1983	78.30	98.74	9.235	5.728	-0.3	4.4	62.0	-3.507
1984	77.70	99.23	10.757	7.134	24.5	16.5	66.3	-3.623
1985	72.90	93.82	11.344	7.959	11.6	5.5	70.2	-3.385
1986	66.80	91.63	11.105	7.457	-6.3	-2.1	67.1	-3.648
1987	66.30	99.25	14.158	10.190	36.7	27.5	72.0	-3.968
1988	60.60	91.40	14.335	11.662	14.4	1.3	81.4	-2.673
1989	75.40	124.42	15.792	11.625	-0.3	10.2	73.6	-4.167
1990	78.50	104.11	22.302	12.959	11.5	41.2	58.1	-9.343
1991	73.50	93.63	21.047	13.593	4.5	-5.6	64.6	-7.454
1992	73.70	100.27	22.872	14.715	8.3	8.7	64.4	-8.157
1993	73.50	99.73	29.429	15.349	4.3	28.7	52.2	-14.080
1994	64.00	87.07	23.270	18.106	17.9	-20.9	77.8	-5.164
1995	64.40	100.00	35.709	21.636	19.4	53.4	60.5	-14.073

Kaynak: Emin Öztürk, Kur Hareketleri, Dış Ticaret Açığı ve Merkez Bankası Politikaları, TCMB Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği No: 9307, Ankara, 1993, s. 11.

TCMB, Aylık İstatistik Bültenleri, 1994-1995

Ancak bu artış oranları TL'nin aşırı değerlenmesinin söz konusu olduğu 1990 yılındaki ihracat artış oranından daha düşüktür. Yine TERK zincirleme indeksinin 100.27 olduğu ve TL'nin gerçek değerini bulduğunu da ifade

edebileceğimiz 1992 yılında ihracat %8.3 oranında artış göstermiştir. Bununla beraber TL'nin eksik değerlendirildiği 1994 yılında ihracatta %17.9 oranında bir artış gözlenirken, TL'nin gerçek değerini bulduğu dönemde ki artış daha yüksek bir oranda % 19.4 olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, reel kurların gelişimi ile ihracatın gelişimi incelendiğinde iki değişken arasında 1980-88 dönemi için anlamlı bir ilişki bulunurken 1988 sonrası için aynı ilişki ortaya çıkmamaktadır.

Döviz kuru-ithalat ilişkisi incelendiğinde, bu iki seri arasında 1982, 86, 89, 90, 91 ve 92 yıllarında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. 1980-89 yılları arasında TL'nin eksik değerlendirilmesine karşın ithalat 1981 yılında %12.9, 1983 yılında %4.4, 84'de %16.5, 85'de %5.5, 87 yılında %27.5, 88 yılında %1.3 oranında artış göstermiştir.

TL'nin reel olarak değer kazandığı 89 ve 90 yıllarında ithalat beklendiği gibi, sırasıyla %10.2 ve %41.2 oranında artış göstermiştir. TL'nin eksik değerlendirildiği 1991 yılında ithalat %5.6 oranında azalmıştır. 1992 yılında reel kurların artışı ithalatın tekrar %8.7 oranında büyümesine neden olmuştur. Dolayısıyla 1988-1993 yılları arasında döviz kuru politikası ile ithalat arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. 1993 yılında ise TL'nin eksik değerlendirilmesine karşın ithalat %28.7 gibi büyük bir oranda artış göstermiş buna karşın 94 yılında eksik değerlendirilme ile ithalat %20.9 azalmıştır.

Özetle, uygulanan döviz kuru politikasının ithalatı açıklamada önemli bir değişken olduğunu söylemek pek olanaklı görünmemektedir. Ancak, Türkiye'nin ithalatının % 80-85'ini, ara ve yatırım mallarından oluştuğu gözönüne alınırsa, TL'nin eksik değerlendirilmesine karşın ithalatın artması doğal bir sonuçtur.

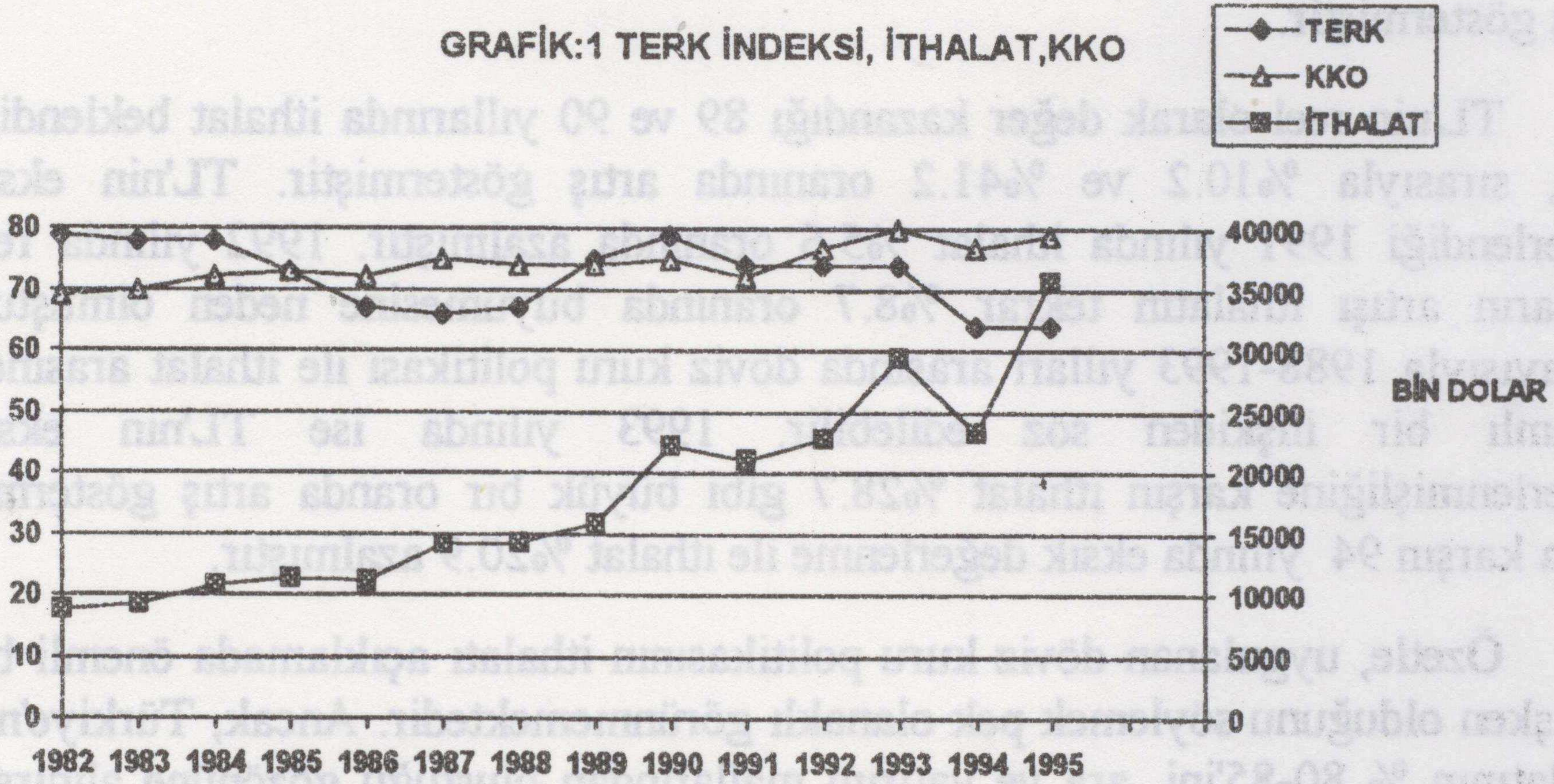
Görüldüğü gibi, döviz kuru politikaları bazı yıllarda gerek ithalatı gerekse ihracatı açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, dış ticaret üzerinde etkisi olan diğer bir değişken olan Kapasite Kullanım Oranının da (KKO) ithalat ve ihracat ile ilişkisini incelemek, döviz kuru değişkeninin göreceli önemini belirlemek yönünde yararlı olacaktır.

Döviz kurlarının eksik değerlendirildiği ve ithalatın beklenenin tersine yüksek oranlarda arttığı yıllarda (1984,87,90,93) büyüme hızının ortalama 8.6'nın altına düşmediği gözlenmektedir. % 7.5 oranında büyümenin hızının ortalama 1986 yılında ithalattaki gerileme TL'nin yüksek oranlı değer kaybına bağlanabilir. Dolayısıyla ithalatın döviz kurları karşısında duyarlılığı yüksek oranlı değer kayıplarında ortaya çıkmaktadır. Buna karşın ithalatın büyüme oranına dolayısıyla iç talebe duyarlılığının oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir.

Grafik 1'den de izlendiği gibi TERK'in düştüğü dönemlerde ithalatın azalması gerekirken artması, KKO'daki artışla açıklanabilmektedir. Dolayısıyla ülkemizin imalat sanayii üretiminin dış girdi bağımlılığının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ithalatının %80-85 dolaylarında ara ve yatırım mallarından oluşması bu savı doğrulamaktadır. Her iki değişkeninde düştüğü dönemlerde (1986,1991,1994) ithalatta mutlak anlamda azalma ortaya çıkmaktadır. Finansal bir krizin yaşandığı 1994 yılında uygulanan döviz kuru politikası ile döviz kurlarının eksik değerlendirilmesi ve KKO'nun düşmesi ithalatın önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. Ancak, 95 yılında döviz kurlarının gerçekçi değerlendirilmesine karşın KKO'daki artış ithalatta %53.4 oranında artışı beraberinde getirerek, 4 milyar dolar olan dış açığın 14 milyar dolara çıkmasını sağlamıştır.

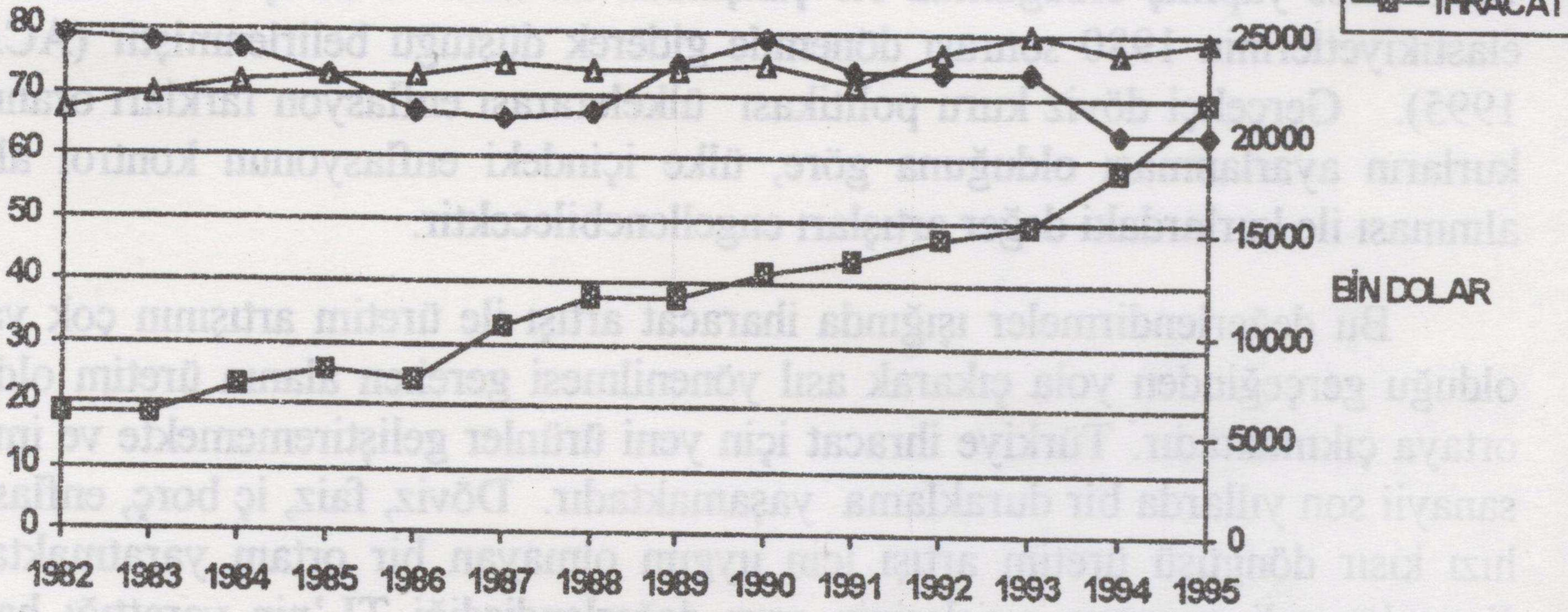
GRAFİK:1 TERK İNDEKSİ, İTHALAT,KKO

İhracat, TERK, KKO ilişkisi grafik 2'de verilmiştir. TERK indeksinin arttığı dönemlerde ihracatımızın azalması gerekmektedir. Grafiktende izlenebildiği gibi ters yönlü ilişki her dönem için geçerli değildir. Buna karşın İhracatın arttığı dönemlerde KKO'da da bir artış gözlenmektedir. TERK'in düşmesine karşın ihracatta artışın yaşandığı dönemlerde büyümedeki yüksek oranlı artışlar söz konusu gelişmeleri açıklayabilmektedir. Örneğin, 1989 ve 1990 yıllarında TERK endeksinin yükseldiği diğer bir ifade ile TL'nin değer kazandığı dönemlerde ihracattaki gelişmeler dikkat çekicidir. 1989 yılında TL aşırı değerlendirirken büyüme binde 9 oranında kalmıştır. İki değişkende de ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ihracatta binde 3 oranında bir artışa neden olmuş, diğer bir ifade ile hemen hemen bir değişiklik olmamıştır. 1990 yılında ise yine TL aşırı değerlendirirken büyümede ortaya çıkan 9.7 oranında artış ihracatta yüzde 11.5 oranında bir artışa neden olmuştur. 1995 yılında gerek TERK değerindeki artış gerekse KKO'daki gelişmeler ihracatta yüzde 19.4 artışa yolaçmıştır.

GRAFİK 2: TERK, İHRACAT, KKO

1996'na ilişkin verilerin açıklanmaması nedeniyle değerlendirmemizi ilk beş ay için yapabilmekteyiz. Eldeki veriler 1996'nın ilk beş ayı için 1995'ya oranla yüksek bir aşırı değerlenmeyi göstermemektedir. TERK indeksi 1995'te 70 iken, 1996'nın ilk beş ayı için 72 dir. İhracat geçen yılın ocak-mayıs döneminde 8121 milyon dolar iken 96 için 9002 milyon dolar olarak gerç ekleşmiştir. İthalat 12423 milyon dolardan 16789 milyon dolara çıkmıştır. Söz konusu iki dönem karşılaştırıldığında, ihracat %10.8 ithalat ise %35.1 oranında artmıştır. Dış ticaret açığı ise %81 artarak, 7787 milyon dolara yükselmiştir. Reel kur uygulamasının sonucu olarak ihracatta fazla olamamakla beraber bir artış yaşanırken, ithalatta gerçek anlamda bir patlama yaşanmıştır. Bununla beraber 95 Mayıs KKO 82.0 iken 96 Mayıs KKO 82.3 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kuru politikası açısından nötr bir politika uygulanırken, KKO 'da da iki dönem arasında bir farklılık yoktur. Dolayısıyla, ithalat patlamasının kaynağını iç talep ve gümrük birliği çerçevesinde yapılan serbestleşmeye bağlayabiliriz. İhracattaki yavaşlama ise Türkiye'nin başlıca pazarı olan AB'de yaşanan durgrunluk ve Doğu Avrupa'ya ilişkin politikalardan kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında gerek ithalatı gerekse ihracatı açıklamada döviz kurlarının ve KKO'nun önemli iki değişken olduğu ortaya konulmuştur. Bu iki değişkenin birlikte dış ticareti açıklaması, Türk dış ticareti açısından bir kısır döngüyü beraberinde getirmektedir. İhracatın özendirilmesi için döviz kurlarının eksik değerlendirilmesi, imalat sanayiinin dış girdi bağımlılığı nedeniyle maliyet enflasyonuna yolaçarak, üretim üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Ancak bu tür bir gelişme, ihracatın üretime bağımlılığı nedeniyle, ihracatı olumsuz etkilemektedir. Türkiye'nin sözü edilen yapısı

nedeniyle gümrük birliğine girilmesi ile elinde kalan tek ticaret politikası olan döviz kuru politikası istenilen yönde sonuç alınmasını engellemektedir. Dolayısıyla nötr bir politika olan gerçekçi döviz kuru politikası uygulanmalıdır. Daha önce yapmış olduğumuz bir çalışmada da ithal ve ihraç mallarının talep elastikiyetlerinin 1980 sonrası dönemde giderek düştüğü belirlenmiştir (ACAR, 1995). Gerçekçi döviz kuru politikası ülkelerarası enflasyon farkları oranında kurların ayarlanması olduğuna göre, ülke içindeki enflasyonun kontrol altına alınması ile kurlardaki değer artışları engellenebilecektir.

Bu değerlendirmeler ışığında ihracat artışı ile üretim artışının çok yakın olduğu gerçeğinden yola çıkarak asıl yönelilmesi gereken alanın üretim olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ihracat için yeni ürünler geliştirememekte ve imalat sanayii son yıllarda bir duraklama yaşamaktadır. Döviz, faiz, iç borç, enflasyon hızı kısır döngüsü üretim artışı için uygun olmayan bir ortam yaratmaktadır. Kısa dönemli sermaye girişlerinin aşırı değerlendirdiği TL'nin yarattığı haksız ithal malları rekabeti ve bu sermayeyi çekebilmek için aşırı yüksek düzeylere fırlayan reel faiz oranları, üretimi artırmakta temel engellerdir. İhracatın artırılması için üretimin artırılması yanında, ithalattaki artışları engellemek amacıyla üretimin yapısının değiştirilerek dış bağımlılığın azaltılması yönünde yapısal önlemler alınmalıdır. Bu yönde ar-ge faaliyetleri ön plana çıkarılarak devlet tarafından özendirilmelidir.

Türkiye kendi teknolojisini kendi üretmeye başladığında ve yatırım ve tüketimini iç tasarruflarıyla finanse etmeye başladığında dış ticaret açısından ek bir politikaya ihtiyaç duymayacaktır. Kamudaki tasarruf açığı düşünüldüğünde kamuda yapısal önlemlerin alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yapılacak vergi reformu ile kaynaklar artırılırken, bu fonların rasyonel kullanılarak üretken yatırımlara kaydırılması, temel sorunu çözecektir.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the impacts of the foreign exchange systems and policies on foreign trade with special reference to Turkey. In this context the effects of flexible, fixed and mixed foreign exchange systems on foreign trade have been given special emphasis in a comparative setting.

As the economic integration's increase together with free foreign trade, foreign exchange policies have gradually been one of the most important device to affect foreign trade.

The major part of Turkey's import consists of investment goods and raw materials. Due to this composition, foreign exchange adjustments cannot cause a significant fall in imports. On the other hand, foreign exchange adjustments increase the quantity of exports but the export revenues don't increase in

proportion to the price falls. Calculations indicate that price elasticity of demand of exported and imported goods have fallen down gradually for the period of 1980 and afterwards.

In order to prevent trade deficits, the high inflation prevailing in Turkey must be taken under control. Thus, competitive power of exporters will increase. Moreover, new policies must be put into practice to change the composition of imports. When Turkey starts producing her own technology, there may not be any need to take extra measures to increase exports and decrease imports.

KAYNAKÇA

- AREN, Sadun (1968), *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara.
- BALDVIN, E. Robert-RICHARDSON, J. David (1986), *International Trade and Finance*, Little Brown and Company, Boston.
- GÖNENSAY, Emre (1981), Döviz Kuru Politikası, 2. İktisat Kongresi II, *Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri*, 2-7 Kasım İzmir.
- GÜNVER TURAN, Gül; *Uluslararası Para Sistemi; Dünyü ve Bugünü*, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 205, Ekonomi Dizisi: 15.
- GÜRAN, Nevzat (1987), *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*, DEÜ Yayınları, İzmir.
- İYİBOZKURT, Erol (1985) *Uluslararası İktisat Teorisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- KIZIL, Ahmet; (Nisan 1993), *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, T.C. HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü. ONGUN, Tuba; *Dış Ticaret ve Enflasyon, Birlik*.
- ÖNEY, Erden (1980), *Uluslararası Para Sistemleri*, Sevinç Matbası, Ankara.
- ÖZTÜRK, Emin (1993), *Kur hareketleri, Dış Ticaret Açıkları ve Merkez Bankası Politikaları*, TCMB Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliğleri, No 9307, Ankara.
- SCAMMEL, M.W. (1977), *International Monetary Policy Bretton Woods and After*, The Macmillan Press Ltd., London.
- TCMB, *Aylık İstatistik Bültenleri*, 1994-1995

WEBER, Warren E.; (1991), Amerika'nın Sabit Döviz Kuru Modeli, Çev. Halil Aksu, *İktisat Dergisi*, Sayı 313.

YILMAZ, Cahit (Kasım 1993), Avrupa Para Sistemi: İşleyişi ve Son Gelişmeler Işığında Geleceği II, *Mülkiyeliler Birliği*, Sayı 161, Cilt XVII.

KAYNAKÇA

AREN, Sadun (1968), *Uluslararası Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınları, Ankara, 3. Baskı.

BALDWIN, E. Robert-RICHARDSON, J. David (1986), *International Trade and Finance*, Little Brown and Company, Boston.

GÖNENSAY, Emin (1981), *Döviz Kuru Politikası*, 2. İktisat Kongresi II, Dış Ekonomik İktisat Komisyonu Tebliği, 2-7 Kasım İzmir.

GÖNENSAY, Emin (1987), *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*, DEÜ Yayınları, İzmir.

GÜRAY, Nevzi (1987), *Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge*, DEÜ Yayınları, İzmir.

KIZIL, Ahmet (Nisan 1993), *1980-1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar*, T.C. HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Müdürlüğü, Ankara, 2. Baskı.

ÖNEY, Erden (1980), *Uluslararası Para Sistemleri*, Sevinç Matbaası, Ankara.

ÖZTÜRK, Emin (1993), *Kur hareketleri, Dış Ticaret Açıkları ve Merkez Bankası Politikaları*, TCMB Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, No 9307.

SCAMMEL, M.W. (1977), *International Monetary Policy*, Bretton Woods and After, The Macmillan Press Ltd, London.

TCMB, *Aylık İstatistik Bültenleri*, 1994-1995.